

بررسی اثر عوامل جامعه پذیری (خانواده، مدرسه و گروه همسالان) بر پذیرش فرهنگ شهروندی در شهر شیراز

مريضه سپهری منش*	کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشگاه شیراز
لیلا طاهری کندر	کارشناسی ارشد ریاضی دانشگاه شیراز
مریم مرتضوی	دانشجوی دکترای شیمی فیزیک دانشگاه شیراز
صدیقه البرزی	کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشگاه شیراز

چکیده

یکی از مهم ترین سرمایه‌های یک جامعه توسعه یافته و پیشرفته، داشتن شهروندان متعهد و با فرهنگ است و به همین دلیل، اقبال مختلف جامعه در شکل‌گیری و ثبات فرهنگ شهروندی دخالت دارند و نقش شهروندان و انجام وظایف شهروندی در توسعه فرهنگ شهروندی حایز اهمیت است. و آگاهی از میزان و کیفیت آن در زمان‌های مختلف لازمه توسعه همه جانبه جوامع می‌باشد. در این مقاله، اثر عوامل جامعه‌پذیری مانند خانواده، مدرسه و گروه همسالان بر پذیرش فرهنگ شهروندی شهر شیراز مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری در این تحقیق، همه شهروندان ۷ الی ۱۸ ساله می‌باشند که در سال ۱۳۹۱ در هر یک از مناطق نه‌گانه شهر شیراز ساکن هستند. و با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انجام شده است و سه موضوع قانون‌مداری، مشارکت‌جویی و مسئولیت‌پذیری را در بر می‌گیرد. نتایج نشان داد که اثر عوامل خانواده، مدرسه و گروه همسالان بر پذیرش فرهنگ شهروندی، ارتباطی معنا دار دارد و با توجه به همین نتایج، اقدامات بیشتری باید انجام شود.

واژگان کلیدی: شهروندی، شهروند، مشارکت‌پذیری، مسئولیت‌پذیری، قانون‌مداری.

مقدمه

امروزه با پیشرفت بشر در زمینه‌های گوناگون فنی، علمی، اقتصادی و فرهنگی، روابط اجتماعی نیز در شهرها متحول شده است. این در حالی است که پیوندهای گذشته از هم گسسته شده است و فرد هنگامی که از خانه‌اش خارج می‌شود در اقیانوسی از آدم‌ها وارد می‌شود که هیچ گونه رابطه‌ای میان خود و آنها احساس نمی‌کند. گسیختن پیوندهای گذشته از جهتی، بستر رشد فردیت افراد را فراهم می‌کند و آنها می‌توانند بدون احساس فشارهای ناشی از پیوندهای قومی، خویشاوندی و محلی گذشته، دایره "خود" را گسترش دهند. ولی این امر از جهتی دیگر مشکلاتی را برای گستره عمومی یا حیات اجتماعی فراهم می‌کند. بنابراین فرد ناگزیر از زندگی اجتماعی با دیگران و عمل بر طبق قراردادهای وضع شده است تا خود بیشترین بهره را از زندگی با دیگران ببرد و کمترین آسیب از جانب آنها نصیب او شود. در اینجاست که وجود نوعی هویت مدنی و مفهوم "شهروندی" ضرورت پیدا می‌کند.

شهروندی پویاترین مفهوم اجتماعی جامعه مدرن تلقی شده است، به عبارت دیگر باید گفت که اساس جامعه مدنی بر محور نهادهای اجتماعی نظام شهروندی شکل گرفته است. به طور کلی شهروندی یک نوع قرارداد متقابل اجتماعی و یک سلسله حقوق متقابل "دولت بر مردم" و "مردم بر دولت" و همچنین یک احساس مشترک عمومی نسبت به هویت ملی و اجتماعی در یک محدوده مشترک است. شهروندی مفهوم جدیدی است که بر اساس زندگی در شهر در جوامع مدنی شکل گرفته است. شهروندی عبارت است از عضویت در جامعه ملی که موجب به وجود آمدن مجموعه‌ای از حقوق مبتنی بر عدالت در یک جامعه می‌شود. (عاملی، ۱۳۸۰)

بیان مسئله

فرهنگ شهروندی، مفهومی نوین است که با ورود به هزاره ی سوم اهمیتی ویژه یافته است تا آن جا که می‌توان آن را از نوین ترین مفاهیم دنیای مدرن تلقی نمود.

فرهنگ و شهروندی هر دو از مفاهیم پر مناقشه و پر جدال، میان صاحب نظران این دو حوزه است.

فرهنگ شهروندی در قالب ارزش ها و هنجارهایی که بیانگر شیوه زندگی و شکل دهنده ی تعاملات انسانی در بافت نوین زندگی جمعی و روی هم رفته، قابلیت های اکتسابی است، تعریف می شود.

آموزش فرهنگ شهروندی، رویکردی نوین است که بیشتر کشورهای توسعه یافته بدان پرداخته اند و نتایج موثر آن بر توسعه ی پایدار کشور، رفاه و پیشرفت های فرهنگی و اجتماعی باعث شده که کشورهای در حال توسعه ضرورت آن را درک نموده و زمینه تحقق آن را فراهم نمایند.

طبق تحلیل تاریخی که توسلی و نجاتی حسینی انجام داده اند، وضعیت شهروندی در ایران را می توان به چهار دوره تقسیم نمود: دوره اول ایران باستان تا قبل از اسلام، که مشخصه آن عدم شکل گیری زمینه و بستر شهروندی و به عبارتی امتناع شهروندی بوده است. دوره دوم پس از اسلام تا انقلاب مشروطه می باشد که با تقویت زمینه ها و بسترهای شهروندی، امکان شهروندی فراهم شد. دوره سوم پس از انقلاب مشروطه تا پیش از انقلاب اسلامی ۵۷ می باشد، که ضرورت وجود زمینه ها و بسترسازی شهروندی و به عبارتی ایجاب شهروندی احساس شد. دوره چهارم دوران پس از انقلاب اسلامی است. با توجه به تعامل و تقابل نظام سیاسی حقوقی و دولتی با موقعیت شهروندی پس از انقلاب اسلامی، ایجاد شهروندی در سه بعد، شهروندی مدنی (شهروندی ناظر به حق و آزادی مدنی)، شهروندی اجتماعی (شهروندی ناظر به حق برخورداری از رفاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، شهروندی سیاسی (شهروندی ناظر به حق مشارکت سیاسی)، از یک طرف با چالش های ساختاری نهادهای سیاسی، حقوقی، اجتماعی، فرهنگی مواجه بوده و از طرف دیگر از پیشرفت و گسترش برخوردار شده است (توسلی و نجاتی حسینی، ۱۳۸۳: ۵۶-۵۷).

در این پژوهش به دنبال عوامل جامعه شناختی موثر بر پذیرش فرهنگ شهروندی هستیم تا بتوان شاهره های اصلی آموزش فرهنگ شهروندی که خانواده، مدرسه و گروه

همسالان می‌باشد را مورد شناخت و ارزیابی قرارداده و تأثیر هر یک از این عوامل را بر پذیرش فرهنگ شهروندی معین نمود.

در سه دهه ی اخیر، کشور ما تحولات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی زیادی را شاهد بوده است. انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، مهاجرت گسترده، افزایش معلومات عمومی کودکان، گسترش انتظارات جامعه از مدرسه، لزوم توجه بیشتر شهروندان به قانون گرایی و جامعه مدنی و ... از عمده ترین مسائل فرهنگی و اجتماعی سه دهه اخیر کشور تلقی می‌شود که در برنامه ریزی‌های کلان باید به آن توجه نمود. بنابراین آموزش فرهنگ شهروندی امروزه به ضرورتی غیرقابل انکار مبدل شده است و همه جوامع به دنبال ساز و کارهای گسترش این فرهنگ از مراحل اولیه زندگی افراد در جامعه می‌باشند. از آنجا که خانواده، مدرسه و گروه همسالان تأثیر گذار ترین عامل در پذیرش فرهنگ شهروندی از همان سنین کودکی هستند، بنابراین این پژوهش به دنبال یافتن سازوکارهای این اثرگذاری و تأثیر و تأثر است.

ضرورت و اهمیت تحقیق

امروزه اهمیت موضوع شهروندی به حدی است که در بسیاری از ادبیات موجود و مدون در سال‌های نخستین هزاره سوم تأکید ویژه‌ای به آن شده است. بطور مثال اتحادیه جهانی حفاظت، از عبارت "آموزش برای زندگی پایدار" استفاده کرده که مقوله شهروندی را یکی از مهم ترین ابعاد و مکمل دیگر ابعاد معرفی نامیده است. سازمان ملل نیز سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۰۵ میلادی را دهه ی آموزش برای توسعه پایدار نامید. هدف از این عمل را ارتقاء آموزش و پرورش به عنوان مبنایی برای جامعه انسانی پایدارتر و تلفیق توسعه پایدار در نظام‌های آموزشی دانسته است. (نیکنامی، مدانلو ۱۳۸۷: ۱۴۲)

در یک چشم انداز کلی، اهداف تربیتی شهروندی به قرار زیر است:
کمک به فراگیران در تعبیر و تفسیر ارزش‌ها و مفاهیمی که از طریق وسایل ارتباط جمعی منتقل می‌شود.

بررسی اثر عوامل جامعه پذیری (خانواده، مدرسه و گروه همسالان ...

فراهم سازی مبنای لازم برای رشد روحی و روانی افراد
افزایش حس قدرشناسی و تقدیر نسبت به میراث فرهنگی و تقویت هویت ملی
افزایش مسئولیت پذیری شخصی
افزایش آگاهی و هوشیاری از قوانین و مقررات اجتماعی
مبارزه با بدرفتاری نسبت به محیط زیست
افزایش و ارتقای صلح (در سطح ملی و جهانی)
تقویت مبنای خانواده
تقویت و تسریع رشد و توسعه اقتصادی
جلوگیری از آسیب رسانی اجتماعی و افزایش بردباری و تحمل
پذیرش نظم و تبعیت از قوانین اجتماعی
افزایش احترام و تساوی فرصت‌ها برای دختران و زنان
افزایش احترام و تساوی به ارزش‌های عدالت، برابری و مانند آن
کمک به افراد جهت دستیابی به شخصیتی مستقل و منطقی
مبارزه با جرم و خطاهای دوران نوجوانی و جوانی
راهنمایی افراد برای رفتار در زندگی روزمره (طالب زاده و فتحی، ۱۳۸۲: ۲۲۴-
(۲۲۳)

اهداف تحقیق

هدف کلی این تحقیق، بررسی تاثیر عوامل مختلف جامعه پذیری (خانواده و گروه همسالان) بر پذیرش فرهنگ شهروندی است. در همین راستا، بررسی تاثیر خانواده، گروه همسالان و مدرسه به تفکیک بر پذیرش فرهنگ شهروندی، بررسی تاثیر متغیرهای اجتماعی فرهنگی بر پذیرش فرهنگ شهروندی و مقایسه عملکرد نهادهای خانواده، مدرسه و گروه همسالان بر پذیرش فرهنگ شهروندی، اهداف فرعی این پژوهش می‌باشد.

مروری بر تحقیقات

۱. تحقیقات داخلی

اذانی و همکاران (۱۳۹۰) به "تحلیلی بر فرهنگ شهروندی در شهر یزد" پرداخته اند. نتایج تجربی این تحقیق نشان می‌دهد که؛ شهروندان یزدی در ابعاد سه گانه شهروندی یعنی مشارکت جویی، مسئولیت پذیری و رعایت قوانین و در نهایت پایبندی به اصول شهروندی در حد متوسط می‌باشند.

صادقی پور خامنه (۱۳۸۸)، به «بررسی نقش مدیریت محله در ارتقای فرهنگ شهروندی با آموزش نحوه مشارکت در اداره امور شهر» پرداخته‌اند. نتایج نشان داد آموزش شهروندان به منظور افزایش مشارکت آنان، با ایجاد نهادهای مردمی (مدیریت محله) رابطه دارد. تشکیل نهادهای مردمی (مدیریت محله) می‌تواند سطح فرهنگ شهروندی را ارتقاء دهد و زمینه‌های مشارکت مردم در امور محله خود، افزایش اعتماد، بهینه سازی محیط شهری، را فراهم آورد. ارتقای فرهنگ شهروندی در بین مردم، زمینه ساز افزایش مشارکت‌های مردم در سطح محلات می‌باشد.

یزدان پناه (۱۳۸۶)، تحقیقی تحت عنوان "موانع مشارکت شهروندان تهرانی" انجام داده است. یافته‌های تحقیق نشان داده است میزان مشارکت اجتماعی رسمی یعنی مشارکت داوطلبانه در سازمان‌های غیردولتی و ... در مجموع کم و بیشتر مشارکت‌ها در زمینه فعالیت‌های اجتماعی غیررسمی مثل کمک به فقرا، شرکت در هیئت‌ها و ... می‌باشد. همچنین این بررسی نشان داد که اکثر افراد مورد بررسی، نابسامانی فردی و بی‌قدرتی را تجربه کرده‌اند و موانع زیادی را بر سر راه مشارکت اجتماعی می‌بینند. بر این اساس، هر چه میزان احساس نابسامانی فردی و بی‌قدرتی بیشتر باشد، مشارکت اجتماعی داوطلبانه، آگاهانه و هدفمند افراد جامعه کمتر می‌شود. علاوه بر آن وجود موانع خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت اجتماعی اثرگذار است (یزدان پناه، ۱۳۸۶: ۱۳۰-۱۰۵).

اسکندری (۱۳۸۶) در تحقیقی به "بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با میزان آگاهی از

حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه سراسری و آزاد تبریز" پرداخته است. نتایج آمار توصیفی نشان داد که میزان آگاهی از حقوق شهروندی دانشجویان متوسط و کمی بیش از آن است و نتایج تحلیل آماری دو متغیری نشان داد که بین میزان مشارکت اجتماعی و میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی داری وجود دارد و نیز بین تعهد شهروندی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه وجود دارد. همچنین بین نگرش به مشارکت اجتماعی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری وجود دارد (اسکندری، ۱۳۸۶).

کیانپور (۱۳۸۵) در تحقیقی به "بررسی رابطه بین عوامل اجتماعی - فرهنگی با میزان آگاهی معلمان از حقوق شهروندی در شهر بروجن" پرداخته است. یافته‌های آماری و تجزیه و تحلیل آنها حاکی تایید ۵ فرضیه و رد ۲ فرضیه می‌باشد و در پایان نتایج زیر بدست آمده است: بین میزان دسترسی و استفاده از وسایل ارتباط جمعی، میزان مشارکت در عرصه‌های عمومی، تحصیلات، سن، جنس با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنادار وجود دارد. میزان رابطه برای متغیرهای میزان دسترسی و استفاده از وسایل ارتباط جمعی و میزان مشارکت در عرصه‌های عمومی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی ۰/۱۰ بوده است و این رابطه در سطح خطای $P \leq 0/05$ معنادار بوده است (کیانپور، ۱۳۸۵).

۲. مطالعات خارجی

کیوسیس و همکاران (۲۰۰۵) تحقیقی تحت عنوان "پیدایش آگاهی مدنی: محیط - دستورالعمل در جامعه پذیری سیاسی" انجام داده‌اند، داده‌های این تحلیل در طول مدت ۳ سال از سال ۲۰۰۳ از دانش آموزان مدارس متوسطه و والدین آنها در سه منطقه فلوریدا، کلوریدا و آریزونا و بر روی خانواده‌هایی که حداقل یک فرزند دانش آموز ۱۱ تا ۱۲ ساله داشته اند جمع آوری شده است. در این تحقیق که در بیش از ۱۵۰ مدرسه انجام شده است، تئوری محیط - دستورالعمل بکار برده شده است. به عقیده محقق،

این تئوری دیدگاه ارزشمندی برای درک اینکه نوجوانان درباره چه موضوعاتی تصمیم می‌گیرند و چه چیزی برای آنها مهم است ارائه داده است. به طور کلی از این تئوری برای ارتباط بین سیاست‌گذاری سیاسی، رسانه‌های جمعی و مردم استفاده می‌شود. در این تحقیق تاثیر توجه به اخبار و وقایع، بحث و گفتگوی دانش آموز-والدین، بحث و گفتگوی دانش آموز-همکلاسی و اندازه شبکه‌های ارتباطی دانش آموزان بر پیوستگی و یکپارچگی اطلاعات، تقویت اندیشه و تفکر، شناسایی احزاب و در نهایت بر شکل‌گیری ایدئولوژی سیاسی دانش آموزان مورد بررسی قرار گرفته است که رابطه مثبت و معناداری بین متغیرهای مستقل و وابسته بدست آمده است (کیوسیس و همکاران، ۲۰۰۵).

در تحقیقی که کلسنر (۲۰۰۳)، تحت عنوان "نگرش سیاسی، سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی" بر روی گروهی از افراد امریکایی، امریکایی - مکزیکی و مکزیکی انجام داد به این نتیجه رسید که بر خلاف اینکه همیشه در بیان دلایل مشارکت سیاسی شهروندان مهم ترین عامل را رژیم سیاسی در نظر می‌گیرند، ولی عامل مهم تر نگرش سیاسی است. وی نگرش سیاسی را عامل اثرگذار بر مشارکت در جامعه می‌داند و نشان داده است افرادی که مشارکت فعال‌تری در سازمان‌های غیرسیاسی داشته از صداقت اجتماعی بیشتری برخوردار بوده، نگرش مثبت‌تری به مشارکت سیاسی داشته و در عمل میزان مشارکت آنها نیز بیشتر از سایرین است. وی بر اساس تحقیقاتش به این نتیجه رسیده است که، میزان مشارکت در بین امریکاییان در سطح بالا، مکزیکی - امریکایی‌ها در سطح متوسط و مکزیکی‌ها در سطح پایینی قرار دارد (کلسنر، ۲۰۰۳).

الیزن و لندن (۱۹۹۲) در تحقیقی تحت عنوان "مشارکت سیاسی - اجتماعی سیاه پوستان آمریکایی به مطالعه مشارکت اجتماعی - سیاسی" در بین سیاه پوستان آمریکایی پرداختند. نتایج نشان داد که بین عزت نفس شخص، آگاهی نژادی و مشارکت سیاسی - اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد (الیزن و لندن، ۱۹۹۲).

مروری بر نظریات

نظریه‌های شهروندی را می‌توان در پنج بخش نظریه‌های کلاسیک، پیشامدرن، مدرن، پسامدرن و فمینیستی بررسی کرد.

نظریه‌های اجتماعی شهروندی کلاسیک - دیدگاه‌های سقراط، افلاطون، ارسطو، سیسرون، آکویناس قدیس، در این بخش قرار می‌گیرد.

نظریه‌های اجتماعی شهروندی پیشامدرن - ریشه‌های نظری شهروندی پیشامدرن در فلسفه‌های سیاسی ماکیاول، هابز، کانت، هگل، میل و دوتوکویل وجود دارد.

نظریه‌های اجتماعی شهروندی مدرن - شهروندی مدرن حول سه محور عمده است که عبارتند از:

۱. برابری همه شهروندان در حقوق، تکالیف و تعهدات اخلاقی سیاسی - اجتماعی

۲. احساس تعلق، عضویت و هویت اجتماعی فراگیر برای مشارکت جدی در

جامعه سیاسی

۳. بهره‌مندی یکسان و عادلانه از امتیازات، مزایا و منابع جامعه، صرف نظر از ویژگی‌های قومی و نژادی و طبقاتی (نجاتی حسینی، ۱۳۸۵: ۵).

شهروندی مدنی، سیاسی و رفاهی مارشال، شهروندی اجتماعی مدرنیستی پارسونز، همچنین شهروندی مارشال، ترنر، الکساندر، گیدنز، شوارتز و فالکس در این دسته قرار می‌گیرد.

نظریه‌های اجتماعی پست مدرن و فمینیست - محوریت اندیشه‌های این دسته از نظریه‌ها حول محور گروه‌های خاص نظیر زنان و اقلیت قومی و نژادی و به طور کلی گروه‌هایی است که در آرای اندیشمندان قبلی مورد غفلت قرار گرفته‌اند. موینها، پیتمن، یونگ، گلیسر و ریتزر از جمله اندیشمندان این دسته می‌باشند. محورهای اصلی مورد نظر این نظریه پردازان به صورت کلی عبارت است از: طرد جداسازی حوزه خصوصی و حوزه عمومی؛ و اختصاص حوزه خصوصی به زنان و حوزه عمومی به مردان.

مولفه‌های شهروندی

فتحی‌واجارگاه معتقد است، صاحب‌نظران با توجه به نوع نگاه خود مولفه‌های مختلفی را برای شهروندی در نظر می‌گیرند. مینکلر احساس تعهد، احساس برابری، کنجکاوی و ترقی‌طلبی، اطاعت از قانون، توجه به نفع عمومی، مشارکت و غیره را از جمله مولفه‌های اساسی شهروندی می‌داند.

توماس اس دی مشارکت، تعاون، همکاری و دانایی‌محوری و می‌هوپی لیو آراستگی شخصی، دانش‌محوری محلی - ملی و جهانی، سخت‌کوشی، وطن‌دوستی، تبعیت از قانون، نوع دوستی، مشارکت و فالکس مسئولیت‌پذیری، بسط ارتباطات انسانی، کل‌نگری، احترام به اصول اخلاقی (فالکس، ۱۳۸۱) و سامرز تفکر انتقادی، توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، درک نیازها و نگرش‌های دیگران، رفتار متعهدانه و غیره را مد نظر قرار می‌دهند. دکتر مهرمحمدی نیز در تبیینی جامع، اندیشه‌ورزی و ژرف‌اندیشی، عزت و اعتماد به نفس، تمایل به رقابت سازنده، عدم تمکین به روابط مبتنی بر قدرت مستبدانه، تقویت روحیه پرسشگری و کنجکاوی، تمایل به تفکر خلاق و واگرا در حل مسائل مبتلا به محیط پیرامون، توانایی و جرات در ابراز اندیشه را از جمله ویژگی‌هایی می‌داند که مفهوم شهروندی بر آنها مبتنی است (فتحی‌واجارگاه، ۱۳۸۵: ۹۶). وی بطور کلی مولفه‌های زیر را برای تربیت شهروندی برمی‌شمرد:

الف: دانایی‌محوری

دانایی‌محوری به عنوان مهم‌ترین مولفه متشکله شهروندی، گام اول مشارکت فعال و مسئولیت‌پذیری به شمار می‌رود. دانایی‌محوری عبارت از داشتن آگاهی در زمینه موضوعات تاریخی، اجتماعی، فرهنگی در سطح ملی، بین‌المللی است، که به عنوان پیش‌نیازی اساسی برای شهروندی به شمار می‌رود. اصولاً تصمیم‌گیری‌های مهم جامعه اغلب نیاز به شهروندانی دارد که قادر به درک اطلاعات وسیع سطح جامعه، گزارشات و بررسی‌ها باشند (همان، ۹۷)

ب: وطن پرستی

اصولاً یک شهروند، به شهر و کشورش احساس تعلق می‌کند. وطن پرستی به معنای وفاداری نسبت به کشور خود و دیدن مصالح جامعه در انجام فعالیت‌های روزانه است. همان گونه که فرد در هنگام تولد، خود را عضو یک خانواده می‌بیند و تلاش می‌کند تا مرزهای پیشرفت خانواده را فراهم سازد، شهروندان نیز عضو یک جامعه‌ی کلان محلی و ملی هستند که باید در توسعه زمینه‌های مختلف مربوط به کشور خود کوشا باشند (همان).

ج: قانون مداری

قانون، عاملی است که زمینه‌ی انسجام و یگانگی میان افراد جامعه را فراهم می‌سازد. شهروند تلاش می‌کند قوانینی را حتی اگر مغایر با نفع شخصی او باشد، در زندگی به کار گیرد. قانون مداری به معنای گردن نهادن به روال‌ها و منفعل بودن نیست. قانون مداری فرایند بسط شعور شهروندی برای وصول به اهداف کلان زندگی اجتماعی و سپس تلاش منطقی برای اصلاح هرگونه قانونی است که امکان استفاده بیشتر را از امکانات و استعدادها فراهم ساخته و زمینه پیشرفت و ترقی را میسر سازد (همان).

د: مسئولیت پذیری و تعهد

شهروندی مفهومی است که با مسئولیت و مسئولیت‌پذیری آحاد جامعه همراه است. در جامعه مدنی، شهروند دریافته است که بی‌مسئولیتی انسان‌های پیرامونی، او را در مسیر پرنوسانی قرار می‌دهد و چنانچه خود نیز نسبت به پدیده‌های پیرامونی بی‌مسئولیت باشد محیط زندگی خود و دیگران را دچار آسیب می‌کند. زیباترین احساس خوشایند در مقوله شهروندی تلاش برای همکاری و تعاون و بار مسئولیت خود و دیگران را به دوش کشیدن است (همان).

ه: مشارکت

بانک جهانی، مشارکت را فرایندی می‌داند که در آن ذینفعان در ایجاد و توسعه

نوآوری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و منابعی که بر این نوآوری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها موثرند نفوذ و کنترل دارند. بر این اساس مشارکت مردم و شهروندان فعل و انفعالی است که برای شهروندان این امکان را فراهم می‌کند در قاعده‌سازی و فرمول‌بندی سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی که بر کل جامعه موثر است، شرکت جویند (همان).

و: انتقادگری و انتقادپذیری

یک بعد بسیار مهم از توانمندی شهروندان جامعه دموکراتیک و متکثر که به مشارکت نیاز دارد، تفکر انتقادی است. تفکر انتقادی فرایندی است که به افراد کمک می‌کند تا شیوه بررسی دقیق آنچه را که به آن معتقدند دریابند و دلایل اعتقاد خود را توسعه دهند. یک تفکر اندیشمندانه، منطقی، خودگردان و منظم، تفکری است که شخص در هنگام تصمیم‌گیری، آنچه را که به آن معتقد است، انجام دهد. جوامع به افرادی نیازمندند که صاحب تفکرات منتقدانه باشند. تفکران منتقد پیشگامان تغییر در جامعه هستند. آنها آینده خود و جامعه‌شان را هیچ وقت تمام شده تلقی نمی‌کنند (همان).

چارچوب نظری تحقیق

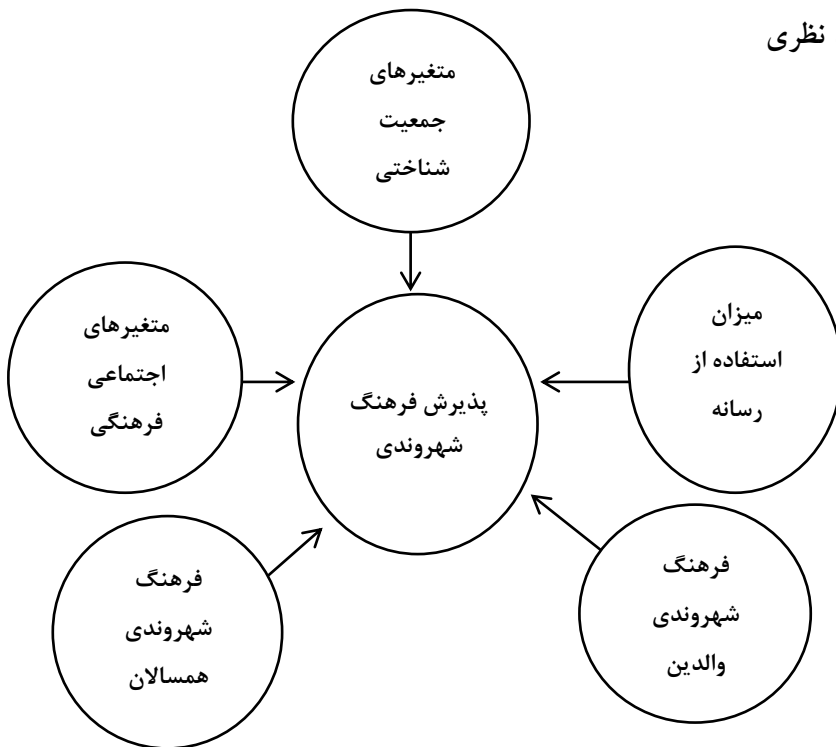
در این پژوهش، نظریه مارشال، به عنوان چارچوب نظری تحقیق پذیرفته شده است. از نظر او، سه حق عمده شهروندی در سه قرن اخیر به وجود آمده است که اول از همه حقوق مدنی است.

حقوق مدنی عبارت است از آزادی‌های حزبی، آزادی فکر و اندیشه، ایجاد توقعات برابری و قضاوت بی‌طرفانه در نظام حقوقی. مارشال حقوق مدنی را زیربنای آزادی مرزی و سرمایه‌گذاری اقتصادی می‌داند. بعد از آن حقوق سیاسی است که عبارت از، حقوقی است که امکان مشارکت مردم در تصمیمات عمومی کشور یا تشکیل احزاب سیاسی و برگزاری انتخابات را فراهم می‌کند. سومین حق را حقوق اجتماعی می‌داند که عبارت از حقوقی است که امکانات رفاهی حمایتی از افراد و

بررسی اثر عوامل جامعه پذیری (خانواده، مدرسه و گروه همسالان ...

خانواده‌های آسیب پذیر را، به منظور ایجاد تعادل در زندگی رفاهی آنها، فراهم می‌آورد. حقوق اجتماعی عموماً شامل؛ کمک‌های مالی و رفاهی به افراد کهنسال، معلول و افراد و خانواده‌های بیکار می‌شود. همچنین فراهم کردن شرایط مساوی بهره‌مندی از امکانات آموزشی، مسکن و سلامتی برای همه‌ی اعضای جامعه می‌باشد (مارشال، ۱۹۵۰). بنابراین سوالات تحقیق بر مبنای این نظریه طرح و بررسی خواهد شد.

مدل نظری

فرضیه‌های تحقیق

به نظر می‌رسد بین سن و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.
به نظر می‌رسد بین سطح تحصیلات فرد و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین تحصیلات مادر و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین تحصیلات پدر و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین وضعیت اشتغال مادر و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین شغل پدر و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد. به نظر می‌رسد بین منطقه مسکونی و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین میزان مصرف رسانه‌ای و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین پایگاه اجتماعی فرهنگی و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین میزان فرهنگ شهروندی والدین و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

به نظر می‌رسد بین میزان فرهنگ شهروندی همسالان و پذیرش فرهنگ شهروندی ارتباط وجود دارد.

روش تحقیق

جامعه آماری - جامعه آماری در این تحقیق همه شهروندان ۷ الی ۱۸ ساله می‌باشند که در سال ۱۳۹۱ در هر یک از مناطق نه گانه شهر شیراز ساکن هستند.

حجم نمونه و شیوه نمونه گیری - یکی از روش‌های تعیین حجم نمونه استفاده از فرمول کوکران می‌باشد. اگر حجم جامعه مشخص نباشد و مقدار خطای مجاز را 0.05 در نظر بگیریم، آنگاه طبق فرمول کوکران حجم نمونه ۳۸۴ خواهد بود.

در این پژوهش، حجم نمونه بر اساس تعداد جامعه آماری و با استفاده از فرمول کوکران برای اطمینان، برابر با ۴۰۰ نفر محاسبه شده است.

وقتی که گردآوری فهرست کاملی از عنصرهایی که جمعیت را تشکیل می دهند ناممکن یا غیر عملی باشد می توان از "نمونه گیری خوشه‌ای" استفاده کرد. در نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای دو اقدام مهم تکرار می شود: فهرست برداری و نمونه گیری. نخست فهرست واحدهای اولیه نمونه گیری تهیه و سپس نمونه‌ای از آن واحدها انتخاب می شود.

در این تحقیق، از روش "نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای" استفاده شده است. بنابراین چون جامعه آماری شامل شهروندان ساکن شیراز است، ابتدا فهرست مناطق شهری بر اساس تقسیم بندی ۹ گانه شهرداری تهیه شد. سپس فهرست خیابان‌های اصلی هر محدوده مشخص و با نمونه گیری خوشه‌ای از هر منطقه، ابتدا تعدادی خیابان و سپس تعدادی کوچه به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس از میان خوشه‌های انتخاب شده تعداد افراد مورد نظر به روش تصادفی انتخاب شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها، شامل یک پرسش نامه خود ساخته می باشد. پرسش نامه شامل ۲ بخش می باشد. در بخش اول ویژگی‌های جمعیت شناختی افراد مورد مطالعه، بررسی می شود. در بخش دوم، اثر عوامل جامعه پذیری بر پذیرش فرهنگ شهروندی بررسی می شود.

ابتدا توصیف مختصری از مقیاس سنجش فرهنگ شهروندی به شرح زیر ارائه می شود. این مقیاس دارای ۳ بخش اصلی است که سه حیطة قانون مداری، مشارکت جویی و مسئولیت پذیری را در بر می گیرد و به طور مجزا برای فرد پاسخگو، یکی از والدین فرد پاسخگو و دوستان فرد پاسخگو طراحی شده است. همچنین میزان بهره مندی فرد از وسایل ارتباط جمعی و میزان انجام فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه نیز بررسی شده است.

شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها- پس از جمع آوری پرسش نامه‌ها، داده‌ها وارد رایانه شده و در جداول ویژه کدگذاری شدند. سپس با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه

و تحلیل قرار گرفتند. بررسی داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در قسمت آمار توصیفی از درصد و طبقه بندی داده‌ها استفاده شده است. در قسمت آمار استنباطی، تحلیل‌های آماری با توجه به فرضیات تحقیق ارائه شده اند. در بخش آمار استنباطی از آزمون‌های t مستقل و آزمون تحلیل واریانس استفاده شده است. اعتبار و پایایی ابزار سنجش - ابزار سنجش باید از روایی و پایایی لازم برخوردار باشد تا محقق بتواند داده‌های متناسب با تحقیق را گردآوری نماید و از طریق این داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها، فرضیه‌های مورد نظر را بیازماید و به سوال تحقیق پاسخ دهد. به منظور سنجش پایایی و سازگاری درونی گویه‌ها، از آماره آلفای کرونباخ استفاده شده است. برای سنجش اعتبار سوالات پرسشنامه در تحقیق حاضر، آن را به تعدادی از متخصصان حوزه ی پژوهش حاضر ارایه نموده و نظرات آنها در مورد پرسشنامه اعمال شد.

یافته‌های تحقیق

در این بخش، ابتدا خلاصه نتایج آمار توصیفی ارائه می‌شود سپس به تحلیل و بررسی فرضیه‌ها پرداخته می‌شود.

- به لحاظ ترکیب سنی، ۵۶/۸ درصد از پاسخگویان زن و ۴۳/۲ درصد از آنها مرد هستند.

- به لحاظ رده سنی، ۳۹/۸ درصد پاسخگویان بین (۷-۱۱) سال، ۳۱/۸ درصد بین (۱۲-۱۴) سال و ۲۸/۵ درصد بین (۱۵-۱۸) سال سن دارند. بنابراین بیشتر فراوانی مربوط به رده سنی اول یعنی بین ۷-۱۱ سال است.

- به لحاظ منطقه مورد سکونت، ۱۳/۲ درصد از پاسخگویان ساکن منطقه ۱، ۱۵/۲ درصد ساکن منطقه ۲، ۱۵/۸ درصد ساکن منطقه ۳، ۱۵/۲ درصد ساکن منطقه ۴، ۷/۸ درصد ساکن منطقه ۵، ۱۰/۵ درصد ساکن منطقه ۶، ۱۰/۵ درصد ساکن منطقه ۷، ۴/۸ درصد ساکن منطقه ۸ و ۷ درصد ساکن منطقه ۹ هستند.

بررسی اثر عوامل جامعه پذیری (خانواده، مدرسه و گروه همسالان ...

- از نظر وضعیت تحصیلی، ۴۴ درصد پاسخگویان در مقطع ابتدایی، ۳۰/۲ درصد در مقطع راهنمایی و ۲۵/۸ درصد در مقطع متوسطه و دیپلم مشغول به تحصیل هستند.

- میزان تحصیلات پدر ۱۸/۵ درصد پاسخگویان در حد راهنمایی و پایین تر، ۴۲/۸ درصد در حد متوسطه و دیپلم و ۳۸/۸ درصد با مدرک دانشگاهی هستند. بنابراین بیشترین فراوانی مربوط به سطح تحصیلات دیپلم و دبیرستان است.

- ۲۸/۸ درصد پاسخگویان دارای مادری با تحصیلات راهنمایی و پایین تر هستند. ۴۸/۲ درصد مادران دارای مدرک متوسطه و دیپلم و ۲۳ درصد دارای مدرک دانشگاهی هستند. بنابراین بیشترین فراوانی مربوط به سطح تحصیلات دیپلم و دبیرستان است.

- ۲۵ درصد از پاسخگویان دارای مادری شاغل و ۷۵ درصد مادر خانه دار هستند.

بررسی یافته‌ها با توجه به آمار توصیفی

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
رادیو	۲/۵	۵/۵	۹/۵	۳۶/۵	۲۸	۱۸
ماهواره	۱۹/۵	۱۱	۱۴/۸	۳۰/۲	۱۵/۲	۹/۲
غیر درسی	۷/۵	۱۸	۲۲/۸	۲۵/۲	۱۷/۸	۸/۸
مجله و روزنامه	۹/۸	۲۴/۲	۱۹	۲۲	۱۶	۹
فیلم و سی دی	۷/۵	۱۶/۲	۱۶/۲	۲۳/۵	۲۳/۸	۱۲/۸
اینترنت	۳۲/۸	۱۴/۸	۸	۱۵	۱۸/۵	۱۱

در این جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی مشاهده می‌شود

جدول ۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب فعالیت‌های فوق برنامه مدرسه

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
برپایی نمایشگاه	۱۰	۱۳	۱۹	۳۴/۸	۱۸/۵	۴/۸
برپایی مراسم جشن ودعا	۱/۵	۱۰/۲	۱۷/۲	۳۷/۸	۲۱/۵	۱۱/۸
کارگاه‌های آموزشی	۵/۸	۱۶/۸	۲۲	۳۲/۲	۱۹/۵	۳/۸
اردو	۴/۲	۱۶	۲۰/۵	۲۹/۵	۲۰/۸	۹
تهیه روزنامه دیواری	۴/۲	۱۴/۸	۲۲/۸	۲۳/۲	۲۰/۵	۱۴/۵
تشویق دانش آموزان فعال	۲/۸	۸/۸	۱۲	۲۸/۲	۲۶/۵	۲۱/۸

در جدول فوق، توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس فعالیت‌های فوق برنامه مدرسه پاسخگو به نمایش گذاشته شده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت فرهنگ شهروندی پاسخگو

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
در انتخابات شورای مدرسه شرکت می‌کنم.	۷/۲	۸/۵	۱۴/۲	۳۷	۲۱/۲	۱۱/۸
در مراسم مذهبی، جشن‌ها و برنامه‌های فوق برنامه مدرسه شرکت نمی‌کنم.	۲۱/۸	۱۸/۵	۱۶	۲۵/۵	۱۱/۸	۶/۵
اگر پدر و مادرم قوانین راهنمایی و رانندگی را رعایت نکنند به آن‌ها تذکر می‌دهم.	۵	۵/۲	۱۳	۲۱/۲	۲۴	۳۱/۵
گاهی اوقات اسکناس را تا و یا مچاله می‌کنم.	۳۸/۵	۲۱/۵	۱۳	۱۱/۲	۱۳	۲/۸
در موقع استراحت همسایگان، در کوچه با دوستانم بازی می‌کنم.	۴۰/۵	۱۹/۵	۱۳/۵	۱۳/۲	۱۰	۳/۲
پرتاب ترقه یا ایجاد صداهای بلند در مناطق مسکونی یا خیابان‌ها کار زشتی است.	۱۹/۲	۱۳/۸	۱۵/۲	۱۳/۸	۱۳/۵	۲۴/۵

بررسی اثر عوامل جامعه پذیری (خانواده، مدرسه و گروه همسالان ...

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
من در کوچه و خیابان زباله نمی‌ریزم و اگر بینم کسی این کار را می‌کند به او تذکر می‌دهم.	۵	۷/۸	۱۶/۵	۲۸/۲	۲۰/۸	۲۱/۸
برای عبور از خیابان از پل هوایی یا محل‌های خط کشی شده استفاده می‌کنم.	۲	۵	۱۶/۸	۳۳/۵	۱۹/۵	۲۳/۲
به افراد پیر و ناتوان کمک می‌کنم.	۲/۵	۵/۵	۱۰/۲	۳۵	۲۴/۸	۲۲
من روی چمن‌های پارک بازی می‌کنم.	۲۳/۸	۱۹/۲	۱۳/۸	۲۱/۵	۱۷	۴/۸
من بیشتر بازی‌ها و کارهای گروهی را دوست دارم.	۵/۲	۱۴/۵	۱۱/۵	۲۶/۲	۲۳/۸	۱۸/۸
درصفت نوبت دیگران را رعایت می‌کنم.	۱/۸	۵/۸	۱۲/۸	۲۸/۸	۲۲/۵	۲۸/۵

در جدول فوق، توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس وضعیت پاسخگو از نظرمیزان رعایت مولفه‌های فرهنگ شهروندی به نمایش گذاشته شده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت فرهنگ شهروندی دوستان پاسخگو

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
دوستانم، در انتخابات شورای مدرسه شرکت می‌کنند.	۴	۵	۱۴	۳۷/۵	۲۸/۸	۱۰/۸
دوستانم، در مراسم مذهبی، جشن‌ها و برنامه‌های فوق برنامه مدرسه شرکت نمی‌کنند.	۱۶/۸	۱۳/۲	۲۱/۸	۳۰/۲	۱۳/۲	۴/۸
دوستانم، گاهی اوقات اسکناس را مچاله می‌کنند.	۲۹/۸	۲۹	۱۵/۲	۱۴/۵	۱۰	۱/۵
دوستانم، در موقع استراحت همسایگان در کوچه بازی می‌کنند.	۳۱	۱۹/۲	۱۹/۵	۱۸	۹/۸	۲/۵
دوستانم، پوشیدن لباس‌هایی که توجه دیگران	۲۵/۸	۱۷/۵	۱۹/۲	۱۹/۲	۱۱/۲	۷

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
را جلب کند دوست دارند.						
دوستانم، پرتاب ترقه یا ایجاد صداهای بلند در مناطق مسکونی یا خیابان‌ها را دوست دارند.	۳۳	۱۵/۲	۱۸/۸	۱۶/۵	۱۱/۲	۵/۲
دوستانم، در کوچه زباله نمی ریزند و اگر ببینند کسی این کار را می‌کند به او تذکر می‌دهند.	۷/۵	۱۷/۸	۱۴/۵	۲۸/۸	۱۵	۱۶/۵
دوستانم، برای عبور از خیابان از پل هوایی یا محل‌های خط کشی استفاده می‌کنند.	۱۰/۵	۱۴/۵	۲۵/۲	۲۱/۲	۱۴/۸	۱۳/۸
دوستانم، به افراد مسن کمک می‌کنند.	۲/۲	۷/۲	۱۰/۸	۳۱/۲	۲۷	۲۱/۵
دوستانم، روی چمن‌های پارک‌ها بازی می‌کنند.	۱۸/۲	۱۹	۱۸/۲	۲۵/۵	۱۲/۵	۶/۵
دوستانم، در صف نوبت را رعایت می‌کنند.	۴/۸	۸/۲	۱۳/۲	۲۹/۲	۲۴/۲	۲۰/۲

در جدول فوق، توزیع فراوانی پاسخگویان، بر اساس وضعیت دوستان پاسخگو؛ از نظر میزان رعایت مولفه‌های شهروندی، به نمایش گذاشته شده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت فرهنگ شهروندی یکی از والدین پاسخگو

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
من همیشه در انتخابات شرکت می‌کنم.	۶	۴/۸	۷/۸	۲۴/۸	۳۶	۲۰/۸
در مراسم مذهبی و اعیاد محله مان شرکت نمی‌کنم.	۱۹/۲	۲۳/۵	۱۵	۲۰/۸	۱۴/۲	۷/۲
در راهپیمایی شرکت می‌کنم.	۹/۵	۷/۲	۱۱/۲	۲۴/۵	۲۹/۸	۱۷/۸
به افراد ناتوان کمک می‌کنم.	۱/۵	۳/۵	۹	۲۴/۵	۳۴/۲	۲۷/۲
در جلسات اولیاء و مربیان مدرسه شرکت	۳/۲	۴/۸	۵/۵	۱۵/۲	۳۳	۳۸/۲

منابع	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
می‌کنم.						
عوارض شهرداری و مالیات را به موقع پرداخت نمی‌کنم.	۳۲/۵	۲۰/۵	۱۲/۲	۱۵	۱۲	۷/۸
هنگام نشستن در اتومبیل کمربند ایمنی را می‌بندم.	۱/۵	۵	۶/۲	۲۰/۲	۲۹	۳۸
در کوچه و خیابان زباله نمی‌ریزم و اگر ببینم کسی این کار را می‌کند به او تذکر می‌دهم.	۳/۵	۹/۸	۱۲	۱۹/۲	۲۷/۸	۲۷/۸
برای عبور از خیابان از پل هوایی یا محل‌های خط کشیده استفاده می‌کنم.	۱	۷	۹/۸	۲۵/۵	۲۶/۵	۳۰/۲
زمانی که برای تفریح به پارک می‌رویم روی چمن‌ها می‌نشینم.	۲۰/۵	۲۲/۵	۱۸	۲۰/۸	۱۲/۵	۵/۸
وقتی که دیگران حقوق مرا رعایت نمی‌کنند، من هم حقوق آنها را رعایت نمی‌کنم.	۲۸/۲	۱۵/۵	۲۱/۸	۱۹	۱۱	۴/۵
اگر مشکلی در محل زندگی یا محیط کارم پیش بیاید، برای حل آن تلاش و مشارکت می‌کنم.	۲/۲	۴/۲	۱۱/۵	۲۵	۲۵	۳۲
در هنگام سختی و مشکلاتی که برای همشهری‌ها یا هموطنان پیش بیاید (مثل زلزله) به آنها کمک می‌کنم.	۱	۷	۱۱/۸	۲۹/۸	۲۳/۲	۲۷/۲
حل مسایل کشور به مسئولین مربوط است نه من یا دیگر افراد جامعه .	۱۵	۱۱/۲	۱۴/۲	۳۵/۸	۱۷/۸	۶
معمولاً با تأخیر قبوض برق، آب و ... را پرداخت می‌کنیم.	۳۱/۵	۲۴/۲	۱۳/۵	۱۵/۲	۱۰/۸	۴/۸
من تقریباً همیشه پشت چراغ قرمز می‌مانم تا سبز شود.	۲/۵	۱	۴/۲	۱۸	۳۵	۳۹/۲

در جدول قبل، توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس وضعیت یکی از والدین از

نظر رعایت مولفه‌های شهروندی به نمایش گذاشته شده است.

بررسی فرضیات با توجه به آمار استنباطی

بررسی فرضیه‌ها نشان داد که بین میزان فرهنگ شهروندی با جنسیت، سن، میزان تحصیلات، منطقه محل سکونت پاسخگویان، میزان فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه، فرهنگ شهروندی همسالان، دوستان و فرهنگ شهروندی والدین ارتباط معنادار وجود دارد. همچنین بین میزان فرهنگ شهروندی با اشتغال مادر، تحصیلات پدر و مادر، میزان استفاده از رسانه ارتباط معناداری مشاهده نشد.

حال برای مطالعه تأثیر همزمان متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته از تحلیل رگرسیون چند متغیره با روش گام به گام استفاده شده است.

جدول ۶. تحلیل رگرسیون چند متغیره با روش گام به گام

مرحله	نام متغیر	R	R ²	مقدار افزوده شده به R ²	خطای معیار
اول	فرهنگ شهروندی والدین	۰,۶۱۹	۰,۳۸۳	۰,۳۸۳	۶,۷۲
دوم	فرهنگ شهروندی دوستان	۰,۶۹۸	۰,۴۸۷	۰,۱۰۴	۶,۱۴
سوم	فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه	۰,۷۱۶	۰,۵۱۳	۰,۰۲۶	۵,۹۹
چهارم	تحصیلات پاسخگو	۰,۷۲۰	۰,۵۱۸	۰,۰۰۵	۲,۹۷

مقادیر R² برای متغیرهای مراحل یک تا چهار عبارتند از ۰,۳۸۳، ۰,۴۸۷، ۰,۵۱۳ و ۰,۵۱۸. این مقادیر نشان می‌دهد که با ورود هر متغیر به معادله رگرسیون در هر کدام از مراحل چند درصد از تغییرات متغیر وابسته تبیین شده است. مقادیر R² اضافه شده در مرحله‌ی دوم، سوم و چهارم به ترتیب عبارت است از: ۰,۱۰۴، ۰,۰۲۶ و ۰,۰۰۵. این مقادیر نشان می‌دهد که با ورود هر یک از متغیرها در هر یک از مراحل چهار گانه‌ی

این معادله، چه مقدار به میزان R^2 اضافه شده است.

با توجه به مقادیر ضریب رگرسیون بدست آمده مشخص می شود که سه متغیر وارد شده به معادله، شامل فرهنگ شهروندی والدین، فرهنگ شهروندی دوستان و فعالیت های فوق برنامه در مدرسه، دارای رابطه ی مستقیم و متغیر تحصیلات پاسخگو دارای رابطه معکوس با متغیر وابسته می باشد. مقادیر T و سطوح معناداری معادله چند متغیره نشان می دهد که متغیرهای فرهنگ شهروندی والدین با فاصله اطمینان $p < 0,000$ در سطح ۹۹ درصد، متغیر فرهنگ شهروندی دوستان با فاصله اطمینان $p < 0,000$ در سطح ۹۹ درصد، متغیر فعالیت های فوق برنامه در مدرسه با فاصله اطمینان $p < 0,000$ در سطح ۹۹ درصد و متغیر تحصیلات پاسخگو با فاصله اطمینان $p < 0,044$ در سطح ۹۵ درصد معنادار می باشند.

بحث و نتیجه گیری

یافته های تحقیق انجام شده، با نتایج تحقیقات اذانی و همکاران (۱۳۹۰) و هاشمیان فر و گنجی (۱۳۸۸) همخوانی دارد به طوری که شهروندان یزدی و اصفهانی نیز در ابعاد سه گانه شهروندی یعنی مشارکت جویی، مسئولیت پذیری و رعایت قوانین و در نهایت پایبندی به اصول شهروندی در حد متوسط می باشند.

نتایج تحقیق احمدی (۱۳۸۳) نیز نشان می دهد که در مجموع میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی کم و تعهدات شهروندی کمتر از آن می باشد. همچنین میزان درگیری و مشارکت مدنی شهروندان در سطح پایینی قرار دارد.

نتایج پژوهش شیبانی (۱۳۸۱) نیز بیانگر این مطلب است که ۵۹ درصد افراد، آگاهی متوسطی از حقوق شهروندی داشته اند. در زمینه آگاهی از وظایف شهروندی نیز ۶۴ درصد افراد آگاهی در حد متوسط داشتند.

عدم علاقه شهروندان به مشارکت زیاد در جامعه، به عنوان یک شهروند فعال عوامل مختلفی خواهد داشت که عدم آگاهی از حقوق شهروندی، یکی از مهم ترین

عوامل می‌باشد. چنانچه نتایج تحقیق اسکندری (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که بین میزان مشارکت اجتماعی و همچنین تعهد شهروندی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی داری وجود دارد. همچنین بین نگرش به مشارکت اجتماعی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری وجود دارد. پژوهش‌های ابراهیمی منش (۱۳۸۷) نیز نشان می‌دهد آگاهی از حقوق مدنی، اجتماعی، فرهنگی و تعهدات شهروندی با متغیر مشارکت شهروندان رابطه مثبت و معناداری دارند.

از طرف دیگر، طراحی ساختار کلان نیز تأثیر بسزایی در افزایش مشارکت شهروندان دارد به گونه‌ای که فاطمی نیا (۱۳۸۶) در پژوهش خود اظهار می‌کند که شهروندی و فرهنگ شهروندی محصول و محمل تعهد و مسئول بودن عناصر مختلف جامعه می‌باشد و برای تحقق آن نیازمند یک حرکت دوسویه هستیم، یکی از بالا به پایین، که همان فرصت‌دهی و مشارکت‌جویی ساختار کلان می‌باشد، و دیگری حرکت از پایین به بالا که همان مشارکت و فعالیت اجتماعی شهروندان برای حضور در عرصه‌های مختلف جامعه، به ویژه عرصه عمومی است.

در این بخش با مروری بر فرضیات تحقیق، عوامل مرتبط با پذیرش فرهنگ شهروندی افراد مورد مطالعه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

بررسی فرضیه‌ها نشان داد که بین میزان فرهنگ شهروندی با جنسیت افراد ارتباط معنادار وجود دارد به طوری که میانگین فرهنگ شهروندی، در بین دختران بیشتر می‌باشد. در نتیجه دختران مولفه‌های فرهنگ شهروندی را بیشتر رعایت کرده‌اند. لذا این فرضیه تایید شده است.

نتیجه فوق با سایر پژوهش‌ها همخوانی دارد. نتایج تحقیق ذوالفقاری (۱۳۸۹) در توصیف متغیرهای جامعه شناختی در گرایش میان دختر و پسر به رعایت مولفه‌های فرهنگ شهروندی نشان می‌دهد که دختران بیشتر تمایل به رعایت هنجارهای اجتماعی دارند. این امر می‌تواند ناشی از تربیت دوگانه و متفاوت پسر و دختر و تفاوت در نوع جامعه‌پذیری آن‌ها باشد که توسط عوامل جامعه‌پذیر کننده، خصوصاً خانواده و مدرسه بر تربیت آن‌ها موثر می‌باشد. به گونه‌ای که دختران در مقایسه با پسران از

فرهنگ‌پذیری بیشتری دارند و این به دلیل این است که دختران تاثیر بیشتری از عوامل جامعه‌پذیرکننده می‌گیرند؛ خصوصاً خانواده و مدرسه که دومین خانه آن‌ها محسوب می‌شود. داده‌ها نشان می‌دهند تفاوت معنی‌داری بین پاسخگویان دارای مادر شاغل و خانه‌دار از نظر فرهنگ شهروندی وجود ندارد، لذا فرضیه فوق تایید نشده است.

عدم تاثیر اشتغال مادر بر فرهنگ شهروندی پاسخ‌گویان ممکن است به این دلیل باشد که با شاغل بودن والدین، ارتباطات درون خانوادگی کم رنگ می‌شود. امروزه در جوامع مدرن به دلیل مشغله‌های فکری و کاری زیاد، همچنین با افزایش تجمل‌گرایی والدین و تأکید بیش از اندازه بر فراهم نمودن امکانات رفاهی، افراد خانواده قادر به ارتباطات مطلوب با یک‌دیگر و تبادل نظر پیرامون مشکلات نیستند و این روزه خود می‌تواند باعث عدم تاثیر مثبت اشتغال والدین بر فرهنگ‌پذیری پاسخگویان شود.

نتایج بررسی تفاوت فرهنگ شهروندی پاسخگویان بر حسب تحصیلات پدر و مادر بیانگر این مطلب است که تفاوت معناداری بین تحصیلات پدر و مادر پاسخگویان از نظر فرهنگ شهروندی وجود ندارد، لذا فرضیه‌های فوق تایید نمی‌شود.

وجود عدم تفاوت معنی‌دار بین میزان تحصیلات پدر و مادر بر فرهنگ شهروندی پاسخگویان می‌تواند بسیار نگران‌کننده باشد. چرا که این عدم تفاوت یا بیانگر این مسئله است که والدین برای تربیت فرهنگی فرزندان‌شان برای ایفای نقش اجتماعی در جامعه وقت نمی‌گذارند و یا اینکه تحصیلات پدر و مادر در ارتقای فرهنگ شهروندی آنان اثر گذار نبوده است. لذا با توجه به نتیجه این تحقیق می‌بایست، هم مسئولان نسبت به تقویت پایه‌های فرهنگ شهروندی و آموزش مولفه‌های آن به دانش‌آموزان توجهی شایسته به خرج دهند و هم والدین را نسبت به آموزش این امر به فرزندان خود آگاه کنند.

نتایج بررسی تفاوت فرهنگ شهروندی فرد بر حسب تحصیلات پاسخگویان نشان می‌دهد که هر چه مقطع تحصیلی فرد بالاتر باشد، میانگین نمرات فرهنگ شهروندی پاسخگویان کاهش می‌یابد. در واقع، تفاوت معناداری بین تحصیلات پاسخگویان از نظر فرهنگ شهروندی وجود دارد، لذا فرضیه فوق تایید می‌شود.

منفی بودن رابطه بین تحصیلات پاسخگو و فرهنگ شهروندی، حاکی از هم راستا نبودن برنامه‌های سیستم آموزش و پرورش با مولفه‌های فرهنگ شهروندی است. آزمون تی نشان می‌دهد میانگین فرهنگ شهروندی پاسخگویان مقطع ابتدایی از مقطع راهنمایی و دبیرستان، و مقطع راهنمایی از مقطع دبیرستان بیشتر است. این امر می‌تواند بیانگر این مسئله باشد که دانش آموزان با ورود به مدرسه و افزایش مقطع تحصیلی، تحت تاثیر فرهنگ حاکم بر مدرسه، معلمان و به خصوص همکلاسی‌های خود، قرار می‌گیرند و چون مدرسه در نهادینه کردن فرهنگ شهروندی در بین دانش آموزان ضعیف عمل می‌کند، بنابراین میانگین فرهنگ شهروندی پاسخگویان با افزایش رده تحصیلی، کاهش می‌یابد. با غلبه فرهنگ کنکور مداری و اولویت آموزش به جای پرورش در مدارس، امور اخلاقی و پرورشی دانش آموزان خصوصاً در زمینه آموزش مولفه‌های فرهنگ شهروندی مغفول مانده و در حقیقت، سیستم آموزشی، فرزندان را برای زندگی مهارت مند در خانواده و جامعه آماده نمی‌سازد.

نتایج بررسی تفاوت فرهنگ شهروندی فرد بر حسب منطقه محل سکونت پاسخگویان نشان می‌دهد که بین پاسخگویان مناطق مختلف از نظر فرهنگ شهروندی تفاوت وجود دارد. به طوری که افراد ساکن منطقه ۸، بالاترین فرهنگ شهروندی و افراد ساکن منطقه ۹، کمترین فرهنگ شهروندی را داشته‌اند. به طوری که تفاوت معناداری بین منطقه محل سکونت از نظر فرهنگ شهروندی وجود دارد، لذا فرضیه فوق تایید می‌شود.

طبق داده‌های بدست آمده، به طور نسبی، شاهد نمرات مختلف میانگین فرهنگ شهروندی در مناطق مختلف شهر شیراز هستیم. نحوه رفتار افراد ساکن در این مناطق، عامل مهمی در تربیت افراد کم سن و سال و گروه‌های همسالان است، که به شدت از رفتار بزرگسالان و محیط زندگی خود الگوبرداری می‌کنند. تحقیقات مشابه نیز این موضوع را تایید می‌کند. از جمله؛ تحقیق کورش فتحی (۱۳۸۵) که مولفه‌ی جو اجتماعی منفی را، آسیب جدی برای تربیت شهروندی به حساب می‌آورد.

بررسی رابطه بین سن و فرهنگ شهروندی نشان داد، همبستگی منفی بین سن و

فرهنگ شهروندی وجود دارد. یعنی با افزایش سن، فرهنگ شهروندی پاسخگویان کاهش می‌یابد. لذا این فرضیه تایید می‌شود.

بنابراین همان طور که در تحلیل رابطه همبستگی سطح تحصیلی و میانگین فرهنگ شهروندی گفته شد، با افزایش سن و مقطع تحصیلی، به دلیل اهمیت کنکور و امتیازات آموزشی، تأکید و اولویت مدارس و خانواده‌ها بر بعد علمی و تحصیلی دانش آموزان است و کمتر به بعد پرورشی آنان توجه می‌شود. لذا نقش مدارس، والدین، رسانه‌ها و ... در آموزش فرهنگ شهروندی با افزایش سن و رده تحصیلی کم رنگ تر می‌شود. بنابراین همان طور که نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین میزان فرهنگ شهروندی با جنسیت، سن و میزان تحصیلات رابطه معناداری وجود دارد. نتایج پژوهش کیانپور (۱۳۸۵) نیز نشان می‌دهد تحصیلات، سن، جنس با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنادار وجود دارد. نتایج تحقیقات شبیانی (۱۳۸۱) نیز نشان می‌دهد سن، جنس، نوع شغل، تحصیلات افراد نقش تعیین کننده‌ای در آگاهی از وضعیت شهروندی دارد. یافته‌های تحقیق محمدی و تبریزی نیز نشان می‌دهد اکثر شهروندان گروه ۲۰ تا ۳۵ سال، از حقوق کلی خود در رابطه با شهرداری اطلاعی نداشته و میان سطح تحصیلات و میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و قوانین شهری ارتباط معناداری وجود نداشته است.

بررسی رابطه بین میزان استفاده از رسانه‌ها و فرهنگ شهروندی نشان داد رابطه‌ی مشاهده شده بین دو متغیر معنی دار نمی‌باشد، لذا این فرضیه تایید نمی‌شود.

همچنین در تحقیق کیانپور بین آگاهی از حقوق شهروندی با میزان دسترسی و استفاده از وسایل ارتباط جمعی و میزان مشارکت در عرصه‌های عمومی رابطه معنادار مشاهده شد؛ که در این پژوهش، رابطه معناداری بین میزان استفاده از رسانه و میزان پذیرش فرهنگ شهروندی مشاهده نشد، که بنظر می‌رسد؛ به علت متفاوت بودن جامعه آماری و جوان بودن رده سنی پاسخگویان این پژوهش و اهمیت بسزای تأثیر فرهنگ شهروندی والدین، دوستان و جو مدرسه بر فرهنگ شهروندی پاسخگویان بوده است. به گونه‌ای که رسانه‌ها تأثیر چندانی نداشته اند. البته از طرف دیگر باید در محتوای

برنامه‌های دیداری و شنیداری تأمل نمود و میزان آموزش مولفه‌های فرهنگ شهروندی خصوصاً برای شهروندان ۷ تا ۱۸ ساله را مورد مذاقه قرار داد و سنجید تا چه حد رسانه‌ها و برنامه‌های رادیو و تلویزیون و ... در آموزش این مفهوم موفق بوده‌اند؟ از آنجا که یافته‌های تحقیق رابطه معناداری را بین میزان استفاده از رسانه و میزان پذیرش فرهنگ شهروندی نشان نمی‌دهد، می‌توان در موفقیت این برنامه‌ها تردید نمود.

بررسی رابطه بین فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه و فرهنگ شهروندی همبستگی متوسطی بین فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه و فرهنگ شهروندی مشاهده شد به طوری که با افزایش فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه، فرهنگ شهروندی پاسخگویان نیز افزایش می‌یابد، لذا این فرضیه تایید شد.

بر اساس نتایج حاصل از بررسی رابطه بین فرهنگ شهروندی دوستان و فرهنگ شهروندی فرد، همبستگی متوسطی بین فرهنگ شهروندی دوستان و فرهنگ شهروندی فرد وجود دارد. علامت مثبت ضریب همبستگی بیانگر رابطه مستقیم بین این دو متغیر می‌باشد، یعنی با افزایش فرهنگ شهروندی دوستان، فرهنگ شهروندی پاسخگویان نیز افزایش می‌یابد، لذا این فرضیه نیز تایید می‌شود.

بررسی رابطه بین فرهنگ شهروندی والدین و فرهنگ شهروندی فرد نشان داد بین فرهنگ شهروندی والدین و فرهنگ شهروندی فرد ارتباط معنادار وجود دارد. علامت مثبت ضریب همبستگی بیانگر رابطه مستقیم بین این دو متغیر می‌باشد، یعنی با افزایش فرهنگ شهروندی والدین، فرهنگ شهروندی پاسخگویان نیز افزایش می‌یابد، لذا این فرضیه تایید می‌شود.

پژوهش‌های دیگر نیز با یافته‌های این تحقیق همسو می‌باشد. نتایج تحقیق جمشیدی (۱۳۷۹) نشان می‌دهد که دختران نوجوان از میان گروه‌های نزدیک پیرامون خود بیشترین و قوی‌ترین ارتباط و پیوند را با والدین و از میان آن‌ها به مادر در گروه خانوادگی خود داشته‌اند. در درجات بعد از گروه خانواده و مادر، بیشترین ارتباط دختران نوجوان با دوستان همکلاسی خود بوده است. در حالی که با دوستان غیر همکلاسی خود روابط وسیع و مداوم نداشته‌اند. این امر موید آن است که گروه‌های

تحصیلی مدارس، اهمیت بیشتری دارند. از نظر مشابهت و همسویی ارزشی میان نوجوانان دختر با گروه‌های مذکور، نتایج گویای آن است که بیشتر آنها، ارزش‌ها و علایق خود را در راستای ارزش‌های دوستان و خانواده می‌بینند. در این میان سهم بیشتری را برای گروه دوستان می‌توان قایل بود و مدرسه، گروه مرجع بیشتر نوجوانان دختر؛ در تعیین ارزش‌ها و علایق آن‌ها محسوب نمی‌شود. به عبارت دیگر مدارس، در جذب و تعیین الگوهای ارزشی و رفتاری در بین نوجوانان، ناموفق‌ترین گروه بوده‌اند و نتوانسته‌اند رسالت خود را در درونی کردن ارزش‌های جامعه بزرگ‌تر در بین نسل جوان به انجام برسانند.

همچنین بررسی فرضیه‌ها نشان داد؛ که بین میزان فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه، فرهنگ شهروندی همسالان و دوستان و فرهنگ شهروندی والدین ارتباط معنادار وجود دارد که این یافته‌ها با نظریه جامعه‌پذیری گیدنز همخوانی دارد.

جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن^۱ از نظر لغوی به معنای انطباق با جامعه و آشناسازی با جامعه است (حق شناس، ۱۳۸۷: ۸۴۲). در جامعه‌شناسی این مفهوم به فرایندی اطلاق می‌شود که به موجب آن افراد ویژگی‌هایی را که شایسته عضویت آن‌ها در جامعه است را کسب می‌کنند. به عبارت دیگر جامعه‌پذیری نوعی فرایند کنش متقابل اجتماعی است که در خلال آن فرد هنجارها، ارزش‌ها و دیگر عناصر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی موجود در گروه یا محیط پیرامون خود را فرا گرفته، درونی کرده و آن را با شخصیت خود یگانه می‌سازد (سلیمی، ۱۳۸۵: ۱۴۴).

نوجوانان در سن بلوغ به تدریج از وابستگی‌های روحی و روانی به والدین خود رها می‌شوند و در جستجوی جایگزین کردن وابستگی‌های جدید بر می‌آیند که همسالان به عنوان بهترین جایگزین عمل می‌کنند. گروه همسالان در دوره نوجوانی از افرادی تشکیل می‌شود که از لحاظ محبت، سن و کنش‌های عقلی به هم نزدیک هستند و میان خود یک پیوند ناگسستنی ایجاد می‌کنند که وضع اجتماعی خاص و روش

1- Socialization.

معینی در زندگی دارد. در مرحله نوجوانی دسته‌ها یا گروه‌های همسالان بیش از مرحله پایانی کودک اهمیت پیدا می‌کند. نوجوان می‌کوشد گروه همتایان او را بپذیرد و نقش‌هایی را بر عهده بگیرد. نوجوانان علاقه دارند، خود را از لحاظ لباس، زبان، بیان واژه‌ها و رفتار و کردار با ارزش‌های گروه همتایان هم‌رنگ و هم‌نوا کنند. در میان آنان معمولاً نوعی قانون ناگفته و نانوشته‌ای به چشم می‌خورد که بیانگر کارها و چیزهای خوب و بد، زشت و زیبا و پذیرفتنی و ناپذیرفتنی است. این قانون‌ها به طور کلی موید رفتارهای گروهی هستند و غالباً با قانون‌های بزرگسالان تعارض پیدا می‌کند، نوجوانان تلاش می‌کنند به هر صورت ممکن خود را از قهر آنان رهایی بخشند.

علاوه بر این همسالان به مانند؛ آینه تمام‌نمای شخصیت فرد می‌تواند بر ایجاد عزت نفس مطلوب و موثر در نوجوانان همسال خود تاثیر بسزایی داشته باشند. روان‌شناسان، از جمله؛ اریک فردم معتقد است؛ که یکی از نیازهای اساسی انسان نیاز به ریشه دار بودن است یعنی فرد خود را جزئی از یک گروه بداند در غیر این صورت اختلالات رفتاری متعددی در وجود او ریشه می‌دواند. با توجه به این مبحث همسالان می‌توانند حس ریشه دار بودن و تعلق گروهی را در نوجوان ایجاد نمایند و این مهم با پذیرش وی به عنوان عضوی از گروه میسر می‌شود. همچنین روان‌شناسانی مانند مزلو، معتقد هستند که یکی از نیازهای مهم فرد عبارت است از نیاز به تعلق داشتن به یک گروه، با توجه به این امر بهترین منبع برای ارضا این نیاز همسالان می‌باشند.

نتایج این تحقیق که بین میزان فرهنگ شهروندی با میزان فعالیت‌های فوق برنامه در مدرسه، ارتباط معنادار وجود دارد با یافته‌های فتحی و اجارگاه (۱۳۸۱) همسو است. به طور کلی مجموعه‌ها و مکان‌های معینی وجود دارد که بیشتر افراد در آن می‌توانند شهروندی را بیاموزند، که از جمله آن‌ها خانواده که فرد در آن رشد می‌کند، نظام آموزش مدرسه‌ای، آموزش‌های رسمی و غیر رسمی پس از مدرسه، محل کار و مشارکت در فعالیت‌های مدنی است.

در اجرای برنامه‌های درسی و فعالیت‌های کلاسی باید ملاحظات مدنظر قرار گیرد. در یک حال ایده آل، معلمان باید امکان مشارکت والدین و دانش‌آموزان را در تدوین

برنامه‌های خود فراهم نمایند و یا حداقل در روش کار خود باید به مشارکت بچه‌ها توجه داشته باشند. آن‌ها می‌توانند از طریق دخالت دادن دانش آموزان در تصمیم‌گیری، استفاده از روش‌های تدریس و یادگیری مشارکتی، تربیت شهروندی را تسهیل نمایند. (Prior, 2000 به نقل از فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۱: ۱۹۷).

پیشنهادها

- با توجه به اینکه در این پژوهش، تأثیر عوامل عمده جامعه‌پذیری چون خانواده، گروه همسالان و مدرسه بر فرهنگ شهروندان ۷ تا ۱۸ ساله سنجیده شده است، پیشنهاد می‌شود هر یک از این عوامل در پژوهش‌های عمیقی به تفکیک بررسی شود.
- پیشنهاد می‌شود این تحقیق در مقیاس وسیع‌تری بر روی گروه‌های سنی بیشتری از شهروندان انجام گیرد تا بتوان آن را با اطمینان بیشتری به جامعه آماری تعمیم داد.

منابع

۱. ابراهیمی منش، مریم (۱۳۸۷). نقش آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی بر سرمایه اجتماعی شهروندان (مطالعه موردی: شهروندان ۳۰-۴۴ ساله شهرستان شیراز). دی‌ماه ۸۷، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
۲. احمدی، فخرالسادات (۱۳۸۳). شهروندی و مشارکت مدنی: بررسی تأثیر آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی در شهر بر فرایند تحقیق حقوق شهروندی (مطالعه موردی تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
۳. اسکندری، زهرا (۱۳۸۶). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه سراسری و آزاد تبریز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی.
۴. اذانی، مه‌ری. حاتمی، مجتبی و حاتمی، حسین (۱۳۹۰). تحلیلی بر فرهنگ

- شهروندی در شهر یزد. مجله علمی تخصصی برنامه ریزی فضایی. سال اول، شماره اول.
۵. توسلی، غلامحسین. نجاتی حسینی؛ محمود (۱۳۸۳). "واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران" مجله جامعه شناسی ایران، دوره ۵، شماره ۲، صص ۶۲-۳۲.
۶. ذوالفقاری زعفرانی، رشید؛ علی نیا، علیرضا (۱۳۸۹). "بررسی تاثیر نهاد خانواده و مدرسه بر جامعه پذیری دانش آموزان مقطع متوسطه منطقه رودهن"، فصل نامه پژوهش اجتماعی، سال سوم، شماره هشتم.
۷. حق شناس، علی محمد؛ سامعی، حسین؛ انتخابی، نرگس (۱۳۸۷) فرهنگ معاصر هزاره انگلیسی - فارسی، تهران: فرهنگ معاصر، چاپ سیزدهم.
۸. جمشیدی، فخری (۱۳۷۹). "تحلیلی بر نقش و تأثیر هنجار پذیری دختران نوجوان از خانواده، دوستان و مدرسه"، فصل نامه پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، شماره ۲.
۹. سلیمی، علی؛ داوری، محمد (۱۳۸۵). "جامعه‌شناسی کجروی"، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دوم.
۱۰. شیبانی، ملیحه، (۱۳۸۱)، "تحلیل جامعه شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان". مجله جامعه شناسی ایران، دوره چهارم، شماره ۳، صص ۸۰-۶۰.
۱۱. صادقی پور خامنه، مهناز (۱۳۸۹) نقش مدیریت محله در ارتقای فرهنگ شهروندی با آموزش نحوه مشارکت در اداره امور شهر، مطالعه موردی منطقه ۳ شهرداری تهران. اولویت همایش شهروندی و مدیریت محله‌ای حقوق و تکالیف.
۱۲. فالکس، کیت (۱۳۸۱)، شهروندی، ترجمه محمد تقی دل فروز، تهران: کویر.
۱۳. فاطمی نیا، سیاوش (۱۳۸۶). فرهنگ شهروندی: محصول و محمل حاکمیت خوب، سازمان کارا و شهروند فعال. رفاه اجتماعی، دوره هفتم، شماره ۲۶، صص ۵۸-۳۵.
۱۴. فتحی و اجارگاه، کوروش و واحد چوکده، سکینه. (۱۳۸۵) "شناسایی آسیب‌های

- تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان نظام آموزشی متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راه کارهایی برای بهبود وضعیت آن". فصل نامه نوآوری های آموزشی، سال پنجم، شماره ۱۷. ص ۹۳.
۱۵. کیان پور، کرمعلی (۱۳۸۵). بررسی رابطه بین عوامل اجتماعی - فرهنگی با میزان آگاهی معلمان از حقوق شهروندی در شهر بروجن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
۱۶. عاملی، سعید (۱۳۸۰)، "تعامل جهانی شدن، شهروندی و دین"، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۸.
۱۷. طالب زاده نوبریان، محسن؛ فتحی و اجارگاه، کورش (۱۳۸۲). مباحث تخصصی برنامه ریزی درسی، تهران: ایژ.
۱۸. نیک نامی، مصطفی؛ مدانلو، یاسمن (۱۳۸۷)، تعیین مولفه های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت ارائه یک چهارچوب نظری مناسب، فصل نامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال دوم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۷، صص ۱۶۴-۱۳۷.
۱۹. هاشمیان فر، سیدعلی و گنجی، محمد. (۱۳۸۸). تحلیلی بر فرهنگ شهروندی در شهر اصفهان. جامعه شناسی کاربردی، سال بیستم، شماره پیاپی (۳۳)، شماره ۱، بهار ۸۸.
۲۰. یزدان پناه، لیلا (۱۳۸۶). موانع مشارکت شهروندان تهرانی. رفاه اجتماعی. دوره هفتم، شماره ۲۶، صص ۱۳۰-۱۰۵.

21- Ellison, C.G. (1999) "The Social and Political participation of Black American"

22- Marshal, T. H. (1950). "Citizenship and Social Class". Cambridge: Cambridge University Press.

23- Kiouis, Spiro and et.al. (2005) "The Genesis Of Civic Awareness Agenda Setting in Political Sociolization", Florida: International

Communication Association.

- 24- Klesner, Joseph L. (2003) "Political Attitudes Social Capital, and Political participation" *Mexian studies*. Vol. 19, No. 1, pp: 29-63.